

Kümüşdepe şäheri taryhyň göwresinde

Category: Kitapcy,Taryhy ýerler,Türkmen dili

написано kitapcy | 22 января, 2025

Kümüşdepe şäheri taryhyň göwresinde

KÜMÜŞDEPE ŞÄHERİ TARYHYŇ GÖWRESİNDE

Türkmensährada has irki döwürlerden bäri Etrek-Gürgen türkmenleriniň japarbaý taýpasynyň köpüsini özünde ýerleşdirip Türkmensähranyň merkezi hasaplanýan Kümüşdepe şäheri hakda henize çenli ýeterlik maglumat ýok.

Hazar deňziniň gündogar-günorta čükündäki, geçen asyryň başlarynda (XX asyr) bina bolan, Bendertürkmen port şäheriniň 18 kilometr demirgazygynda ýerleşen Kümüşdepe şäheri XX asryň başlarynda Reza Pählewi hökümeti eýelän döwründe oňa "Gomişan" diýlen at goýulypdyr. Eýranda Yslam Respublikasy döränden soň ýene-de öňki ady oňa gaýtarylyp alyndy.

Bu şäher Garaşsyz Türkmenistanyň günorta-günbatar čükündé ýerleşen Esenguly etrabynyň 40-50 kilometrlik gönü günortasynda ýerleşen Kümüşdepe şäheri giň ýatan tekiz düzükde bina bolupdyr.

Ondaky jaýlar, köçeler ençeme taryhy wakalary başdan geçiripdir. Bu şäher Gülüstan welayatynyň Demirgazyk-Günbatarynda ýerleşýär. Günorta tarapy Hojanepes we Bendertürkmen şäherine, Demirgazykda Garaşsyz Türkmenistanyň serhedine, Gündogarda Akgala şäherine we Günbatary bolsa, Hazar deňzi bilen serhetleşýär. Onuň ýerşarynyň grafiki bellikleri boýunça 5 prima 54 gradus gündogar uzynlygyna we 6 prima 37 gradus demirgazyk iýnligine Angliýadaky Griniwiç şäherindäki ýerşary ölçeginiň başlangyç tarapyndan aralygy bar. Açyk deňiz ölçegi boýunça 22 metr suw ýüzlüğinden pes derejede durýar.

Kümüşdepäniň günorta bölekleriniň howasy Hazaryň ýyly howasyndan gözbaş alýar. Demirgazyk bölekleri Garagum çölünüň

täsiri sebäpli ýarym düzlükden ybarat. Ýerleriň az bölegi ekin-dikin üçin ýarasa, köp bölegi şor meýdanlary öz içine alýar. Gürgen derýasynyň boýlaryny göz öňünde tutmasak beýleki nokatlarynda ekerançylyk köplenç düme görnüşinde alnyp barylýar.

Bu şäheriň adam sany 50,000 bolup, olardan 30 göterimi şäherde ýaşasa, galany oňa tabyn obalarda ýasaýarlar. Umuman Kümüşdepä tabynlykda durýan 53 sany oba bar.

Kümüşdepe şäheriniň binýat bolan çägi Ahamenitleriň döwründe "Girkany" ýa-da "Hirkany, Werkany" diýlip atlandyrylypdyr. [[1]] 67

Bu oazis Sasanitleriň döwründe iňňän medeniýet merkezi hasaplanypdyr. Ol Maşatmisriýan we Dehistan ýaly medeniýetleriň ýakyn gatnaşyklarynyň bir bölegi bolupdyr.

Kümüşdepäniň demirgazygynda yerleşen "Kiçijik Kümüşdepe ýa-da Kümüşdepejik" depesinden tapylan gymmatly tapyndlaryň mälim edişine görä, ol ýerde ösen medeniýen bolup geçipdir. Bu depe Sasanitleriň patyşalary tarapyndan Turanlylaryň çozusyndan aman galmak üçin saldyrylar "Gyzyl alan" diwarlarynyň harabalarynyň soňky eteklerinde yerleşipdir. Bu diwarlar Kümüşdepäniň demirgazyk eteklerinden başlanyp 180 klm uzynlygy bilen Güllidag daglyklaryna çenli dowam edýär. Oňa pars dilinde "Sedde Iskänder" hem diýipdirler. [[2]] 68

Bu diwaryň kerpiçleri gyzyl reňkli dört gyran bilen kerpiçler bolany üçin, ol häzirki döwürde gyzyl depejikler ýaly bolup görünýär. Şonuň üçin oňa halk "Gyzylalan" diýipdir. Henize çenli bu ýerde hiç hili gazuw işleri ýa-da oňa degişli arheologik barlaglar geçirilmäni üçin ol harabaçylyga öwrülip adamlar onuň kerpiçlerini öý salunmak üçin peýdalanylapyrlar.

Kümüşdepe, Hojanepes ýa-da oňa tabyn oba-etraplarda irki salynan jaýlaryň köpüsiniň kerpiçleri gyzylalan diwarlarynyň kerpiçleri bolup durýar. Bu diwaryň deňze tarap çümüp gidýän eteklerinde yerleşen depejik bolsa bir zamanlarda ada bolupdyr.

Horezmşalaryň patyşasy Sultan Jelaleddin Horezmşanyň atasy Sultan Gütbetdinmuhammet Horezmişa, Çingizhanýň çoşus döwründe bu adany gaçybatalga edip saýlapdyr. Onuň öňki ady "Abesekun"

adasy bolupdyr.

Belli orta asyr alymy Hojanasretdin Tusynyň Abesekun baradaky wakany belläninde berýän geografiki ýerlik belliginiň, şoňa gabat gelýändigi gös göni görnüpdur. Aslynda Kümüşdepe adynyň goýulmagy hem bu depeden kümüsdir- bürünç ýaly şay-sepleriň çykmagy sebäplidir. Şeýlelik bilen bu diwar "Sul" (Suwlyhan) atly türkmen patyşalary tarapyndan türkmenleriň gol astyna geçýär.

Bu diwaryň gappsy Turanylalara (Türkmenlere) açylmagy bilen Abesekun adasynda kem-kemden türkmen ilaty otutumlaşyp başlaýarlar. Birinji gelen ilat Oguzlaryň musliman bolan türkmenleri bolupdyr.

Türkmenler bu adany bir badany oturumlaşmak üçin peýdalanman, eýsem gyş aýlarynda oturylýan "Gyşlyk" hökmünde peýdalanydpdyrlar. "Köresuw" ýa-da "Abesekun" hakda gysgaça jemleyiji maglumaty "Kümüşdepe Taryhy" websahypada-da käbir maglumatlary berilipdir.

1850-nji ýylda Abheri atly alym üç hepdilik Kümüşdepede ýaşan mahaly şeýle ýatlayár: " Kümüşdepe esasan gyş aýlarynyň ýasaýyış mekany bolupdyr. Onuň sebäbi beýleki pasyllarda ol ýerlerde ýokanç keselleriň köpelmegi bilen az sanly adam onda galypdyr.

Kümüşdepe Gürgen derýasynyň uly agzyna çenli dowam edýär. Ol ýerlerde derýanyň ini hem çuňlygy artyp, balyk awlamaga ilat üçin amatly şert döredilipdir".

Emma kem-kemden Orsýet bilen alyş satyş söwdalarynyň ýola goýulmagy, awçylyk işleriniň ösmegi, gümrükhana enjamlarynyň gurulmagy bilen, Kümüşdepe şähere öwrülip, onda ösus başlanýar. Birinji gezek Hojanepesbaý atly uly täjir patyşa Russiyasynyň huzuryna baryp, wekilçilik edýär.

Kümüşdepäniň 6-7 kilometr gündogarynda Nebitilje gor guýusynyň ýerleşmegi Eýranyň nebit companýalarynyň ünsini oňa çekýär. Bu ýerde ýerasty nebit gorlarynyň Demirgazykdan Günorta oazislerine tarap syrykmagy welin, döwlet aralarynda geopolitika ähmiýete eýe bolup durýar. Soňky ýyllarda Eýranyň "Köwser" atly Nebit Companiýasy bu ýerde ýörite plan-proýektleri düzgünleşdirmäniň ugurynda iş alyp barypdyrlar.

Geljekde beýle alynyp baryljak nebit onümçiligi, ol ýerde ekologiýa bozgunlykary emele getirjekdigini, ekologiýa arassاقылыгы edaralarynyň iş alyp barýan işowürleriniň ünsini özüne çekip, gerekli çäreleri ýerine ýetirýärler. Bu ýeriň köl we kölcelerine dünýäniň dürli ýerlerinden belli pasyllarda tebigy guşlaryň gel-gitleri we ol ýerlerde örñemegine nibit companiýalaryň alyp barjak planlary, yzna getirip bolmajak ziýanlary ýetirjekdigini belleýärler.

1320-nji h.k. ýylда Mämmedaly Gurhançy Sulatnyzam öz göýberen habarnamasynدا şeýle belleýär: “Kümüşdepe (Gomişan) oturymlaşan türkmenleriň ýomut taýpasynyň japarbaý ilaty ilkinji arassa, támiz we baý taýpalarynyň biridir.

Olar ruslar bilen gel-gitleri bolany üçin egin-eşik hem içeri şay-esbaplary taýdan has ýokary derejede durýar. Ir bilen turanlarynda ählisi isli sabyn bilen ýuwunýarlar. Gyşlarda galos, putinka we gysgaça palto geýinip gezýärler.

Şu günüň özünde Orsýetden 150 sany ağaç magazynlary getirildi. Olar örän owadan ýasalypdyr. Rowaç bazarlary bar. Orsýediň çäýy, şekeri, samawary, matalary, Hajytarhynyň gap-gaçlary, uny hem geýim-gejimleri onda satylypdur”.

Şeýle hem Eýran türkmenleriniň taryhcysy Eminylla Güli, Rezahanyň Mazenderana eden saparnamasy hakyndaky ýazgylaryna salgylanyp, Kümüşdepe barada şeýle ýazýar: “Kümüşdepe kasabasy (etraby) ağaçdan salyhatly ýasalan iki mertebe jaýlar hem garsak öýler bilen hatarlanyşyp dur.

Öýleri köçeden aýratynlaşdyrýan ağaçdan ýasalan diwarlaryň ortasynda daş dökülen köçe geçýär. Öýleriň agajyna, otaklaryň diwarlaryna we amaratyň bamyna çalynan reňkler bu kasabanyň owadanlygyna gözellik goşýar. Ilatyň arasynda gedaýçylyk we zat soramak aýyp hasaplanyp, etrapda hiç hili gedaý görünmeýär. Kümüşdepede 3000 sany öýli raýat ýaşap, 11 mähälle (kwartal) bölünýär.”[[3]] 69

Kümüşdepede medeniýet edarasy Rezahanyň döwüründe açylýar. Häzirki zaman Kümüşdepe welaýat bölünşiginde “Demirgazyk japarbaý” etraby ady bilen Türkmen şäheristanynyň tabynlygynda durýar. Bu şäher özünde Ussat Niýazmuhammet Niýazy, Hajymeredurdy Gazy, Nurmuhammet Muttagy, Professor Rahman

Rahmany, Doktor Sapar Ensary (Sapar ahally), Professor Nurmuhammet Aşyrpur Meredow, Ahmet Ahundow Gürgenli, Arazmuhammet Şaeri (Aram), S. Gökleňi, ýaly alym ulamalar we beýleki Annageldi Ač, Kyýathan, Hojanepesbaý, Abaserdar, Gurbandurdy Jerdeki, Amanjan Abaýy, Osman Ahun, Rejep Ahun, Allaguly Saýatly ... ýaly şahsyétleri dünýä inderdi.

“Eýran ýazyjysy etnogrof Agaýe Apbas Şowgy, Kümüşdepäniň adajygynyň üstünde ilkinji oturumlaşan ilat hökmünde türkmenleriň ýedi sany taýpasyny (tiresini) sanap geçýär. Olar Kör, Kötük, Kelte, Kenan, Burkaz, Tumaç we çükgän ýaly tirelerden ybarat bolýar”.[[4]] 70

“Elbetde Apbas Şowgynyň Kümüşdepäniň ilkinji ilaty hakynda bellände bir ýalňyşlygyny-da ýatlap geçmek zerur bolýar. Ýagny ol bu ýedi tirä Düýejileri goşmandyr. Bu tire hem bu ýerde ilkinji oturumlaşanlaryň biri bolup durýar.”[[5]] 71

Taryhy çeşmeleriň rowaýat etmegine görä, “turky kowmyň Oguz diýlip atlandyrylyan bir topary Horezm, Etrek we Gürgen jülgeleriniň hasylly düzlüklerine tarap süýşýärler. Bu toparlar VI hijri asyrda yslam dinine meýletin boýun egip, soň ‘türkmen’ diýlen ada meşhur bolupdyrlar.”- dyilip bellenileyär. Dünýädäki ähli türkmenler yslam dininiň sünni musulmanlaryndan ybarat bolýar. Şolar bilen bir hatarda Kümüşdepäniň hem ilaty sünni musulmanlaryň Abuhanyfa Ymam Agzama degişli bolup durýar.[[6]] 72

Türkmenleriň yslam dinine boýun egmegini Ýewropa ilçihanasyňň wekili Riçard Fraý VI asyr alymy Şerefezaman Merwezinin kitabyndan şeýle setirleri getirýär: “Haçanda olar (Oguzlar) musulmanlaryň serhetlerine girip başlanlarynda şol wagt musulman bolanlara “Türkmen” diýipdirler. Bularyň arasynda musulman bolmadyklar bilen näsazlyk hem döräpdir.

Şeýlelik bilen Oguzlaryň arasynda musulman bolanlaryň sany köpelip yslam dinine wepadar adamlar döräpdirlər.

Olar kapyrlardan üstün çykyp olary daşary kowupdyrlar.”... Türkmenler yslam ýurtlarynyň ählisine ýaýrapdyrlar. Olar ähli ýerli ilatlar bilen oňyn aragatnaşyk saklap, olary hormatlapyrlar. Şeýlelik bilen türkmenler yslam ýurtlarynyň ählisine eýe bolup patşalyga ýetipdirler. Olar haýsy bir

ýurtda hökümdarlyk sùrseler hem, ýerli ilatyň dap-dessurlaryna, dili hem medeniyetlerine hormat bilen seredip, olaryň öz erkinligini ödäpdirler.

Kümüşdepede ýasaýan ilat arassa türkmen dilinde gürleýärler. Ykdysadyýet taýdan olaryň kärleri daýhançylyk, maldarçylyk, awçylyk, ussaçylyk we dokma hem halyçylyk ýaly işler bilen meşgullanýarlar. Kümüşdepede esasy ekerançylyk önümleri arpa, bugday hem pagtadyr.

Ýer şorlygy hem suw gytymçylygy sebäpli ekerançylykda gerekli ösüşleri gazanyp bolmaýar.

Maldarçylyk meýdanynda bolsa, bu ilatyň iňňän gadymdan meşgullanyp gaýdan kärleriniň biridir. Olar goýun, sygyr, gäwmiş hem düýe ýaly mallary saklapdyrlar. Goýun sürilerini gyş paslynda Kümüşdepäniň demirgazygynda ýerleşen giň öri meýdanlarynda “gyşlaga” sürüyärler “Ýaýlak” üçin hem tomuslarda sürüleri şäheriň ýakyn töwereklerine getirýarlar. Bu ýerlerde goýun ýüňi hem eti üçin ulanylýar. Onuň süydünden peýdalanmaýarlar diýen ýaly.

Kümüşdepe ilatynyň esasy meşgullanýan işleri biri hem Hazar deňzinde awçylyk etmek bolupdyr. Bu ýerde uzynburun, bekre, tirana, göwrüç, pil balyk, akbalyk, azatmaky, kepir, takgaz, çapak, kefal, garabalyk, kilka, ... ýaly balyklary awlanylýar.

Kümüşdepäniň her bir türkmen maşgalasynda bolşy ýaly, zenanlaryň meşgullanýan kärleri dokmaçylyk bolup durýar. Olar gadymdan galan ähli göl nagışlaryndan peýdalanmak bilen “Hojaýyngöl” atly täze göl hem döredipdirler.[7]

Kümüşdepäniň taryhy-arhiologik gymmatlyklarynyň biri gyzylalaň diwarlary hakda ýatlap geçipdik. Gyzylalaň diwarlary taryhda dürli alymlaryň ünsini özüne çekipdir. Bu diwar hakda içeri we daşary arheologiá hünärmenleri yzygiderli derňewleri geçirýärler.

Dürlü syýahatçylar öz seýil-syýahatlarynda bu diwary ýatlap geçipdirler “Şäheristanhayé Iran” atly kitapda bu diwar hakda şeýle diýilýär: “Gürgende Dehistan atly şäheristanyny “Nersi Aşkany” atly patyşa binýat edipdir. Bäş sany galaly Kümüş şäheristany jadygóýleriň ýolbaşçysy Azydahak (Gadymy pars dilinde aždarhanyň ady) gurdurypdyr.

Şapuryň ogly Yezdgerd öz eýýamynda “Çöl” tarapdan bolýan cozuşlaryň öňüni almak üçin, şol taraplara didewan saldyrypdyrlar. Ol şeýle diýipdir: Ol ýerde 180 k.m. (parsang) uzynlygy we 25 arş (75 sm) boýy hem bir köşk bilen saklaw göründi”.[[8]] 73

300-nji hijri ýylда “Mesalek wel-memalek” atly kitapda şeýle bellik bar: “Enewşirwanyň zamanasynda Türkmenleriň cozuşlarynyň öňüni almak üçin Gürgende kenarýaka begleriň goraýyış diwarlary guruldy, Hek bilen dört gyraň bişen kerpiçlerden mäkämlenen bu diwarlary türk patyşalarynyň biri “Sül” atly hökümdar oňa üstün çykdy we soň bolsa muslimanlar ony açdylar.[[9]] 74

“Hudud-el älem” atly kitapda bu diwar hakda şeýle ýazylypdyr: “Dehistan örän ekeraneylykly, abadan we önümlü ýerdir we söwda alyş-satyş rowaçlygy üsti-üstünedir.”

Elbetde Dehistan, Gyzylalaň diwarlaryndan has demirgazykda yerleşýär. Ýazgyny ýazan serhedi Dehistana çenli diýip düşünipdir. Ony Dehistana degişli edip goýupdyr. Öňler eger Dehistan Etrek derýasynyň demirgazygynda yerleşen bolsa, Gyzylalaň onuň günortasynda yerleşýär.

Dehistan we Maşatmissirýan yslam dini Orta Aziýa ýurtlaryna ýaýramazdan öň, Eýran patyşalygyna tabynlykda durman Turan patyşalyklarynyň merkezi medeniýetleri hasaplanypdyr.

V hijri asyrda alymlaryň ýene birisi şeýle ýazýar: “Kuwadyň (Gobad) ogly Enewşirwan Sasany Hosrow bir Gürgende sul derwezesi hem baş parsang uzynlygy bilen mermer daşdan bir diwar saldyrypdyr.”[[10]] 76

443-nji hijri ýylда Gerdizi atly bir alym şeýle ýazýar: “Enewşirwan adyl, Yezdjerd ibn-e Bähramyň saldyryp başlan diwaryny, Gürgene baryp onuň binasyny tamamlapdyr”[[11]] 77

605-nji hijri ýylда Nejib ibn-e Bekran atly geografiácy hem bu diwar hakda şeýle belleýär:

“Gürgeniň serhetlerine dört gyraň bişen kerpiçden çekilen diwar, Ulýabat daglygynyň başyndan başlap, Syýawoşek owazislerine we ondan hem Abesekuna çenli dowam edip her kerpiç 30 menden (90 kilo) 40 mene (120 kilo) çenli (her “men” 3 kilo) agramy, uzynlygy bolsa, 50 parsang bolupdyr. Bu diwar

Deregez we Bawartdan (Abiwerd) Dýebefudanyň ýakynyndan geçip Bawerd şäheriniň eteklerinden çöllüge geçip Sarahsa tarap çümüp gidýär.

Bu şol diwarlygy mälim däl, ýöne Gürgendäki diwary “Tejenbar” diýip atlandyrypdyrlar.”.[[12]] 78

“Jeografiýaýe taryhyýe Lesterenç” atly eserde we Rabinonyň Saparnamasynnda hem Grişmeniň “Iran äz agaz ta eslam” atly eserinde-de ýokardaky matlaplara meňzeş faktlara gabat gelýärис. Belli Eýran alymy Seidnefesi bu diwaryň täzeden gurulşy hakda şeýle ýazýar: “Mämmedaly Gurhançy (Suletnyzam) ony 20 parsah özi hem 224-nji hijri ýylда Täbäristanyň hökümdary Maziýaryň tarapyndan täzeden gurulyş çärelerini görüpdirler.” -diýip şeýle belleýär: “Bu böwediň uzynlygy bütinleýin 20 parsahdyr.

Jürjän şäheriniň harabaçylygynyň ýakynyndan Gürgen derýasynyň agzyna çenli dowam edýär. Her parsahda salnan gala we garawulhanalar Senirsowanyň ýakynyndan Gojugabet hem Kümmede çenli dowam edýär. Bu böwedň ini 5 metre ýetýär”.[[13]] 79

A. Wamberi, Gyzylalaň diwarynyň ady barada şeýle ýazypdyr: “Dört garyň şekilli salnan jaýyň içinden tyňsykdan ýasalan bir uly küýze tapylýar. Bu küýzäniň ýognasynyň näzikligi kagyzdan ince we onuň içinden mawy reňkli kül hem näçe sany altyn zikge we birnäçe gymmatly şaylar çykypdyr. Sonuň üçin bu diwaryň hemme ýerini hem “Gyzyl alaň” ýagny “Altyn tapylan depejikler” diýip atlandyrypdyrlar.”[[14]] 80

Elbetde türkmen dilinde “alaň” ýagny depejik manyda bolsa, Wamberiniň pikiri boýunça oňa “ gyzyl alan (gyzyl tapylan)” manyda gidyar.

■ Pars dilinde käbir maglumatlar:

ساخтар معماري 40 قلعه دیوار تاریخي گرگان بررسی مي شود

سومین فصل کاوش و بررسی دیوار تاریخي گرگان با هدف بررسی ساختار های معماري 40 قلعه مسکوني و فضا هاي صنعتي موجود در امتداد اين دیوار از سوي هيات باستان شناسی سازمان میراث فرهنگي آغاز شد . در اين راستا محوطه باستانی قیزلر قلعه به عنوان يك مكان مركزي در امتداد دیوار مورد کاوش قرار مي گيرد تا با ايجاد برش

لایه نگاری در این قلعه توالي فرهنگی آن با قلعه های متصل به دیوار نیز مورد بررسی قرار گیرد. (این قلعه در دهه های 1310 و 1350 به ترتیب از سوی فرانسویان و ژاپنی ها مورد بررسی قرار گرفته است)

دیوار دفاعی گرگان به طول 200 کیلومتر و عرض 6 تا 10 متر یکی از بزرگترین و برجسته ترین آثار معماری دشت گرگان در دوره تاریخی محسوب می شود.

جبرئیل نوکنده سرپرست هیات باستان شناسی با اعلام این خبر شروع مطالعات سنجش از راه دور ، قوم باستان شناسی، زمین شناسی و ساماندهی کاوش‌های فصول گذشته را از دیگر اهداف هیات باستان شناسی بر شمرد.

به گفته جبرئیل نوکنده این اثر شگفت انگیز که در متون تاریخی و علمی به نامهای سد اسکندر، سد انوشیروان، سد فیروز، قزل آلان و دیوار دفاعی مطرح شده دارای تاسیسات وابسته همچون سد، قلعه، کanal، خندق و ... و بناهای غیر وابسته قلعه و تپه می باشد.

شناصایی وضع موجود دیوار، مستند سازی و شناصایی سفال های باستانی در اطراف دیوار و رو دخانه کرگان نرود و شناصایی طول دیوار از 155 به 200 کیلومتر از دستاوردهای فصول گذشته بررسی های باستان شناختی این دیوار به شمار می رود.

به گزارش واحد اطلاع رسانی سازمان میراث فرهنگی کشور، این دیوار از محلی به نام خواجه نفس شروع و پس از عبور از شمال گنبد قابوس به طرف شمال غرب ادامه یافته و در کوههای "پیش کمر" محو می شود.

بررسی پیما بشی باستان شناسی این دیوار در 1378 با توجه به مشکلات پروژه های عمرانی بویژه سد گلستان که تماماً مساحت شبکه آبیاری آن در مسیر دیوار قرار داشت انجام شد.

در این سال همچنین با گمانه زنی باستان شناسی در دو نقطه تقاطع دیوار و زهکش سد گلستان آثار معماری از بقایای دیوار کشف شد. این دیوار در بخشی دارای 6 متر و در قسمتی دیگر دارای 10 متر عرض می باشد که این امر نشاندهنده آن است که عرض دیوار در نقاط مختلف بنا به وضع طبیعی و زمین ساختی منطقه متفاوت بوده است.

در فواصل مختلف قلعه هایی در سمت جنوب این دیوار ساخته شده که کمترین فاصله قلعه ها 50 متر و طولانی ترین آن به ده کیلومتر می رسد.

دومین دیوار بزرگ جهان در گرگان کاوش می شود

گرگان، «رحمت الله رجایی»: یک تیم کامل باستانشناسی، کار کاوش باستانشناسی دیوار تاریخی گرگان را که دو مین دیوار بزرگ جهان محسوب می شود، آغاز کرده است. این تیم باستانشناسی شامل: ۶ باستانشناس و گروه کاری ۱۰ نفره زمین شناس، معمار، جغرافیدان، مورخ، متخصص هنرهای دستی، گرافیک و طراح به همراه ۵۰ کارگر است. بررسی های میدانی این کار سال ۱۳۷۹ انجام شده است. به گفته «جبریل نوکنده» سرپرست هیأت کاوش، سه کارگاه جداگانه به کاوش دیوار تاریخی گرگان مشغول هستند. «ما هفروزی» سرپرست کارگاه در روستای «قره سیر» می گوید، کارگران کاوش از همین روستا انتخاب شده اند و محل کاوش در جنوب رودخانه گرگان رود با آب زلال آن قرار دارد.

کارگران بقایای دیوار را درآورده اند و آجرهای سفالی رنگ ۱۰×۴۰ آن کاملاً مشخص است. «فربا نعلی عباسی» مسؤول کارگاه دیگری در روستای یسا قلیق واقع در ۳۳ کیلومتری جنوب شهر کلاله، می مترا و ارتفاع ۴۰/۰ متر که آجر سالم وجود دارد که ۲۰/۲۰ کاملاً مشخص شده است. در دیوار ۱۰ رگه آجر سالم وجود دارد که ملاط آن مخلوطی از گل و آهک است. علت ساخته شدن دیوار در قسمت کوهستانی با توجه به وجود موانع طبیعی دفاعی شاید نوعی نمایش قدرت سیاسی بوده است. خانم «حسین زاده» مسؤول کارگاه سوم در جنوب رودخانه گرگان رود بر روی دامنه کوه نیز گفت، شکل دیوار در این قسمت بسیار قابل توجه است چرا که در داخل آن فضای خالی وجود دارد. در پایه دیوار سه رج سنگ قرار داشته که در بالای آن آجر چیده شده است. بهترین نقطه ای که می توان شکوه این دیوار تاریخی را دید، همین نقطه است. «سامان حیدری» باستان زمین شناس، در این باره گفت، ما در این مرحله از کاوشها در جست وجوی پاسخی برای مشخص شدن جنس آجرها و اینکه از چه درجه حرارتی برای پخت آجرها استفاده شده است، هستیم. «فریدون اونق» صاحبنظر در تاریخ منطقه می گوید، در این مرحله به دنبال شناسایی تاریخ و جغرافیای منطقه و قوم شناسی اطراف دیوار هستیم. اما در کنار باستانشناسان، تیمهای طراحی، گرافیست و... نیز مشغول هستند تا مطالعه و پژوهش این مرحله کامل باشد. چنانچه آنان به ترمیم آثار مکشوفه و طراحی آنها مشغول هستند. شایان ذکر است، مورخان قدمت این دیوار را به دوران حکومت انوشیروان ساسانی نسبت می دهند. به طوری که «ابن خرداد» که در سال ۳۰۰ هجری قمری درگذشت، در کتاب «مالک و الممالک» درباره این دیوار می نویسد: «دیوار دفاعی زمان انوشیروان که درخشکی گرگان در برابر ترکان ساخته شد، دیواری استوار از آجر و گچ بود تا اینکه یکی از پادشاهان ترک که صول نامیده می شد بر آن چیده شد و سپس

مسلمانان آن را گشودند.» این دیوار همچنین به دیوار دفاعی اسکندر نیز معروف است.

■ Linkler:

1. Abesekun=
<http://www.gomishan.com/modules/news/article.php?storyid=32>
  2. Köl we kölçeler=
<http://www.earthwatchers.org/gomishan.html>
  3. Kümüşdepe Taryhy =
<http://komishdepemz.blogfa.com/post-5.aspx>
67. [[1]]. Джикиев А., « Очерк происхождением и оформлении Түркмения народа в эпоху средневека», Ашхабад – 199...? Г., стр. 21
68. [[2]]. Ownuk Hangeldi, “ Eýran türkmenleriniň medeniýetiniň taryhy ”, Aşgabat – 1996 ý. (dissertatsiýa), ANTSSR.
69. [[3]]. Goli Emin-ollah, “ Seýri där tarih-e siýasi – ejtema,iý-ýe torkmänha-ýe Iran ”, ...?
69. ا مین ا لىڭ، " سىرى دىرتا رىخ سىسى - ا جىتما عى ترکمنهاى ا يران "، مشهد - سال 1359 ش.؟
- 4]].70]]. Şowgy A. “ Gorgan – o – däst ”, ...?
71. [[5]]. Mahname-ýe “ Sähra”, şomare-ýe 13 vä 14 , ordibeheşt vä hordad , Tehran – 1378 ş., säf. 6 ما هنامه " صحراء "، شما ره ۱۳ و ۱۴، اردیبهشت و خرداد، تهران - ۱۳۷۸ ش.، ص. ۶
- 6]].72]]. Şol ýerde.
73. [[7]]. Mahname-ýe “ Sähra”, §.13-14 /Görk.Iş./...
74. [[8]]. Markuwart, “ Bastanşenasy-ýe şahrestanha-ýe Iran”, säfhat-e 419-420
75. [[9]]. Ebn-e Hordad beh, “ Elmäsalek wäl-memaläk”, ا بن خرداد به، " ا لمسا لك والمملاك "
76. 611 غررا خبار ملوك الفرس و سيرهم ، ص. 611
- 10]].76]]. Gärr-e ähbar-e m̄luk -elfärs vä seýrohom, säf. 611
- 11]].77]]. Zeýn-el ähbar-e Gerdizi, säf. 31 زبن ا لاخبار گرد يزى، ص. 31
- 12]].78]]. Jahan name, säf. 82 جهان نامه ، ص. 82

- 13]].79]]. Mähämmäd-Äli-ýe Gorhançi (Sulät nezam), " Tohfi-ýe seýfiýe", Tehran – säf. 89
مَحْمَد عَلَى قُورخَا نِجَى (صَوْلَتْ نَطَام), " تَحْفَه سَيْفَيَه "، ص. ٨٩
- 79.
- 14]].80]]. Vamberi A., " Siýahät-e därvişî dorugin där hanta-e Asiýa-ýe Märkäzi", /görk.iş./, säf. 482
وا مبری آ. " سیا حت د رویشی دروغین در خات آ سیای مرکزی "، ... ص. ۴۸۲

Taryhy ýerler